

Ajtai Viktorról és Scholz Jánosról

Széljegyzet Rakos Miklós tanulmányához

„Magyar vonósok Amerikában” címmel a Zenekar idei áprilisi számában publikált becses forrásértékű tanulmányt Rakos Miklós a kiváló magyar hegedűsökről és gordonkaművészekről. Remélem, nem bántom meg azzal, ha magyarországi működésükről, mintegy kiegészítésül közreadok néhány – az írásának gerincét alkotó tengerentúli forrásokból érthető mód hiányzó – információt.

1. Ajtai – eredeti családi nevén Adler – Viktor 1939 és 1946 között Budapesten volt hangversenymester. Magyarosított vezetéknévét nem ipsiszonnal, i-vel írta, hogy mikor változtatott az írásmódon, azt persze nem tudhatom.

Első „munkahelye” az IMIKE (Országos Magyar Izraelita Kultúregyesület) művészakciójának zenekara 1939 végétől 1944 március 19-ig, a német megszállás napjáig. A művészakció rendszeresen játszott operát, színművet, zenekara rendszeresen hangversenyezett a Goldmark-terem 7x8 méteres parányi színpadán. Szerény kenyeret adott a kulturális életből kiparancsolt színészeknek, énekeseknek, hangszeres muzsikusoknak. Itt működött olyan világnagyság, amilyen a basszista Ernster Dezső, itt kezdte pályafutását Rózsa Vera, ki ma London legmegbecsültebb ének mestere. Karmesterük volt a többi között Komor Vilmos és a fiatal Somogyi László. Majd’ 20 opera volt a repertoárjukon, közöttük olyan, nagy apparátust igénylő mű, mint az Aida.

Itt volt hangversenymester Ajtai Viktor; Lukács Pál volt a szólóbrácsás, az első csellópultnál Dénes Vera meg a tizenéves Starker János ült. Sándor Frigyes az OMIKE zenekarával mutatta be Budapesten Bartók Divertimentóját Somogyi vezényletével, itt játszotta Kadosa Pál Beethoven G-dúr zongoraversenyét. Amennyire tudom, a 20. század zenéjének előadása szakosodott Kadosa nyilvánosan sem előtte, sem utána nem tűzött műsorára múltbéli zenét.

Budán az ágyuk „muzsikáltak” még, amikor Pesten, az egykori Izabella (ma: Hevesi Sándor) téri Magyar Színházban (utóbb Nemzeti, ma Új Magyar Színház) 1945. január 27-én Beethoven Egmont-

nyitányát és V. szimfóniáját vezényelte Sergio Failoni egy Művész-Zenekar nevű együttes élén. A fűtetlen, ablaka-törött épületben télikabátban didergett közönség-muzsikus egyaránt. A zenekar tagjait a pesti oldalon fellelhető zenészekből verbuválta Kertész László tanult szakmája szerint hegedűs, utóbb a Déryné Színház utazó operatársulatának vezetője. Brunovszky Károly brácsást január 17-én az óvóhelyen keresték fel a szervezők (pár hónap múlva a Székesfővárosi Zenekar titkára, évtizedek múltán a Filharmóniai Társaság ügyvezető igazgatója lett).

A Művész Zenekar első hangversenymesterét Ajtai Viktornak hívták. Miután némiképp rendeződtek a viszonyok, Ajtai az újjászervezett Székesfővárosi Zenekar – ma: Nemzeti Filharmonikusok – első hangversenymestere lett. 1946-ig, amikor elhajózott Amerikába és Tátrai Vilmos, a Lajtha László alapította szimfonikus rádiózenekar koncertmester lett az utóda.

2. Scholz Jánossal – részemről véletlenül – levelező kapcsolatba is keveredtem. Húsz éve, a korszakos jelentőségű bécsi zeneszerző, Anton Webern születésének 100. évfordulójára emlékezve egy külföldi terjesztésre szánt, négy nyelven kiadott zsebkönyvben írtam volt Webern magyar kapcsolatairól, megemlítve első magyarországi bemutatóját (1927), mely egyszerűs mind az utolsó is volt egészen a 60-as évekig. Az angol változat – Hungarian Musical Guide – New Yorkban eljutott Scholz Jánoshoz s kaptam tőle, 1984. március 23-i dátummal némiképp indígnált hangú levelet. Magam csupán a műsorlapját láttam az 1927. március 6-án rendezett bemutató-estnek s azon nyomtatva egy Webern-mű szerepelt, a Négy hegedű-zongora darab három tétele. Azt Bíró Miklós játszotta Weisshaus Imre (utóbb: Arma Pál) pianista közreműködésével. Az akkor már 81-éves csellista saját gyűjteményéből küldte a kópiában a koncert műsorát, amelyen saját kezűleg toldotta be Webernhez: „Három kis darab csellóra és zongorára (1910) Scholz János – Weisshaus Imre” (illusztráció). Kézírásán látszik, hogy e betoldás a koncert ide-

jéről való, teljesen más a duktusa a nekem írt leveleken. Az egy hazai Webern-premier tehát valójában kettő volt. A gordonkás megírta nekem, hogy a zeneszerző kérésére kétszer egymás után játszotta el a három igen rövid darabot. „... úgy látom, hogy Ön nem jó forrásból meríthetett.” – korholt szelíden. Valóban, de nem az én hibám, hogy feledékeny volt egy műsor-szám erejéig a nyomda.

Míg Magyarországon élt, Scholz János tevékeny részt vállalt a kortárs zene terjesztésében. Az 1926/27-es évadban Szántó Jenő hegedűs mellett tagja volt Kerntler Jenő zongoratriójának. 1927. január 15-én ősbemutatóként játszotta Lajtha László zongoranegyest a kamarazene-társaság (a hegedűművész Gellért Ferenc brácsázott). 1928. február 9-én a Waldbauer-vonósnegyed „vendége” volt Schoenberg Verklärte Nacht (Megdicsőült éj) című, két-csellós vonós-szextettjének előadásán. 1931. október 16-án már a Róth-vonósnegyed tagjaként működött közre Lajtha László III. vonósnegyedének bemutatóján; ezt a művet utóbb Róthék amerikaszerző bemutatották. Kerpely Jenő helyettesítendő ült a Waldbauer-quartettben Kósa György II. vonósnegyedének premierjén, 1932. május 6-án. E különös kompozíció csupa lassú tételből áll – szám szerint hétből. Magam a második előadását hallottam 1974-ben (!) az Új Zenei Stúdióknak a 20-as évek hazai avantgarde-ját bemutató hangversenyén a Filharmónia kis próbatermében (százan, ha beférnek, nem voltunk annyian). Scholz mutatta be Alfred Hoehn német pianistával Jemnitz Sándor op. 17. Gordonkazonora szonátáját (1921, a premier dátumát nem ismerem) és neki írta Jemnitz Szólógordonka-szonátáját.

Az Anton Webernt megismertető koncertről érdemes megemlíteni, hogy Scholz János további négy magyarországi bemutatónak volt szereplője (Poulenc, Cowell, Stravinsky, Bloch). A hangversenyt rendező Új föld a baloldali avantgarde rövid életű folyóirata; egyik szerkesztője Palasovszky Ödön dadaista költő és kísérletező színházi ember, aki számos muzsikusokkal tartott szoros kapcsolatot

(Kadosa, Kozma József, Szabó Ferenc, Szelényi István, Weisshaus Imre). Az ilyen bemutató hangversenyeken barátságából, honorárium nélkül lépett pódiumra a 20-as, 30-as évek muzsikusz fiatalosa. Érdemes megemlíteni továbbá, hogy Weberntől ősbemutatót terveztek, ám a várt mű nem készült el időre. Scholz János vonósnégyesre emlékszik nekem majd' hat évtizeddel később írt levelében, azonban Anton Webern a 20-as években quartetten nem dolgozott, Vonóstrióját fejezte be éppen 1927 nyarán, ez lehetett a várt alkotás.

Scholz itthoni munkásságának második fejezete, hogy 1928. április 4-én részt vett Beethoven Szeptettjének előadásában. A darabot Weiner Leó tanította be egy vonósokkal kiegészített új magyar fúvós-együttesnek. Ez adja a hangverseny jelentőségét, mert Weinerrel vette kezdetét nálunk a napjainkra oly magas művészi szintre emelkedett hazai fúvós kamaramuzsikálás.

Mint azt nekem megírta, nem sokkal a háború után még hazalátogatott. Aztán hosszú időre szünetelt e kapcsolat. Nyil-

ván nem vágyott rá, hogy lévén amerikai útlevéllel érkező magyar, mint CIA-ügynököt már a határon letartóztassák. Ha ezt megússza, sem juthatott volna el szülővárosába, Sopronba, a szigorúan őrzött hátsárvba, rokonaihoz.

1984. július 17-én kelt, Svájcban írt – második – levelében közölte, három hete Európában van: „... még Sopronban is voltam beteg nővéremet látogatni...” És itt megszólal a műgyűjtő, zenei dokumentumgyűjtő Scholz János is. „Genfben vettem évekkal ezelőtt öt Bartók levelet és egy album lapot, melyeket a soproni Liszt Ferenc Múzeumnak ajándékoztam. Ugyanoda került egy nagy tétel Goldmark kézirata és egy napló, melyeket szintén én találtam New Yorkban és tekintettel arra, hogy Goldmark nagyapám barátja volt, szintén Sopronnak ajándékoztam.” Nem tudom, nyilván tartja-, nyilvánosságra hozta-e e dokumentumokat azóta a kutatás.

A műgyűjtő nevével először 1989 tavaszán találkoztam. Márciusban kiállítás nyílt a Szépművészeti Múzeumban „Mesterrajzok New-Yorkból” címmel. A kölcsönzőket – közöttük János Scholzt –

masszívan megtámadta egy kiváló képzőművészeti kritikusunk (Népszabadság, 1989. április 8.). Magam, négy napra rá, ugyanott, „Egy magyar műgyűjtő portréjához” címmel igyekeztem Scholz személyiségét, muzsikusz voltának tiszteletre méltó minőségét hangsúlyozva, valamelyest tisztázni. Persze, hibával, hisz nem ismertem gyűjteményének méreteit és valódi értékét. Azt hittem, csellójátékának ellenértéke volt e gyűjtemény gazdasági alapja. Tátrai Vilmos, minden titkok tudója, világosított fel, hogy Scholz egy kozmetikai góliátcég tulajdonosának leányát kérte és kapta feleségül. Tehát nemcsak szakértelme, gazdasági háttere is volt a felbecsülhetetlen értékek megvásárlására. A 85. születésnapja előtt készült, Rakos Miklós idézte interjú (The Strad 1988. november) érthető mód nem tartotta illőnek, hogy kotorásszék a kiváló muzsikusz zsebében. Gondolhattam volna, hogy csellózásból nem lehet vásárolni Leonardókat, Raffaeleket, Tizianokat és más felbecsülhetetlen kincseket.

Breuer János

Vaszy Viktorról – 100. születésnapjára emlékezve

Ha megkérdezném Gregor Józsefet, a Szegedi Nemzeti Színház és a New York-i Metropolitan sötét hangú oszlopát „hány óra”, bizonyos, hogy előbb Vaszyról tartana székfoglaló előadást, csak az után pillantana a csuklójára.

És méltán... Hisz jó, ha 100 évben egy olyan zenekultúra-teremtő, nevelő karmester adatik nekünk, amilyen Vaszy Viktor volt (sz. 1903. július 25. Budapest, megh. 1979. március 12., Szeged). Hegedülni hét évesen, komponálni 10 éves korában kezdett. Mindkét szakot elvégezte a Zeneakadémián; zeneszerzést Koessler Jánosnál, Kodálynál, a hegedűt Szerémi Gusztávnál, és Zsolt Nándornál, oboát, kürtöt is tanult! Vaszy idejében híre-hamva sem volt karmesterképző fakultásnak, a zeneszerző-növendékek kaptak vezényletsben nem éppen jeleskedő tanártól egy tanévnyi útravalót. Vaszyt mégis karmesterként ismerte meg a nyilvánosság. A jobbára amatőrökből álló Székesfővárosi Zenekart – két évig hangversenymester volt – vezényelte a

Gellért Fürdő akkoriban hangversenyteremnek is használt tágas előcsarnokában 1925. március 15-én. S nem akármilyen, Mozart Jupiter-szimfóniáját, bár az éppen diákra méretezett feladat. Két hétre rá ugyanott játszotta Goldmark hegedűversenyének két tételét; alighanem ez volt utolsó hangszeres szólista produkciója.

Vaszy zenekarvezetésre született, de a 20-as évek végétől a kórus is fontos fejezete pályájának. Vezette az Egyetemi Énekkarok elnevezésű férfikart (a többes szám valószínűleg arra utalt, hogy több univerzitás dalosait egyesítette) s velük az utolsó békeévekben egészen az Egyesült Államokig jutott el. Az Egyetemi Énekkarok volt az óceán túlsó partján turnézó első magyar együttes. Velük mutatta be Vaszy 1936 októberében Kodály Karádi nóták című alkotását. Karnagya volt az oratóriumra szakosodott, szintén amatőr, Palestrina-kórusnak. Írt is általuk magyar zenetörténetet. 50 próbával taní-

totta be a Palestrinának Bartók Cantata profana-ját 1936-ban, mégpedig a zeneszerző nagy meglepetésére. A hazai bemutatót ugyan Dohnányi vezényelte (november 9-én), Vaszyé a mű második előadása volt, az egykorú zenekritika azonban ezt értékelte valóságos, az alkotáshoz mindenben méltó premiernek. Jegyezzük fel dátumát: 1936. december 10. A Székesfővárosi Zenekar csupa Bartók-művet játszott azon az estén, zenetörténetünkben ez volt az első zenekari Bartók-hangverseny!

Jó időre a hangversenyterem volt Vaszy Viktor otthona, bár a 30-as években szervezett országjáró kamaraoperát is. 1936-ban, alapító karmesterének Zsolt Nándornak halála után a Budapesti Hangversenyzenekar Vaszy Vikort választotta vezető karmesterének az együttes. Jeles külföldi szólistákkal találkozott a pódiumon: Shura Cherkassky boszorkányos technikájú pianistával, Guila Bustabo-val a hegedűs világsztárral s nem egyszer ült Bartók Béla a zongoránál.